

Saldırganlık Üzerine Yapılan Psikolojik Danışma ve Rehberlik ve Psikoloji Doktora Tezlerinin İncelenmesi

Cafer Kılıç¹

Makale Bilgisi

DOI: 10.29329/jirte.2020.321.1

Makale Geçmişi:

Alındı: 29/06/2020

Düzeltilme: 11/11/2020

Kabul: 17/11/2020

Tür: Araştırma

Anahtar Sözcükler

Saldırganlık,
PDR,
Psikoloji,
İçerik analizi

Özet

Bu çalışmada psikolojik danışma ve rehberlik [PDR] ve psikoloji alanında saldırganlık kavramını konu edinmiş doktora tezlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Anahtar sözcük olarak saldırganlık esas alınmış; YÖK tez veri tabanında erişime açık, 2000-2019 yılları arasında yayımlanan tezlerden 81 tanesi incelenmiş ve 21 tanesi içerik analizi için uygun bulunmuştur. İçerik analizi sonucunda tezler alan, yayım yılı, yöntem, çalışma grubu, kullanılan ölçme araçları ve istatistiksel yöntemlere göre değerlendirilmiştir. İncelenen tezlerin bulguları sistematik bir şekilde sunulmuş ve tartışma bölümünde ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. İncelenen tezlerde saldırganlığın farklı değişkenlerle ilişkili olduğunu sonucuna ulaşılmıştır. Erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kızlara göre daha yüksek olduğu, saldırganlığın okul türüne ve yıllara göre farklılaştığı görülmektedir. Bireysel özellikler (kişilik, zekâ) ve ailevi faktörler (otoriter anne-baba tutumları, saldırganlık öyküsü) saldırganlık davranışlarını yordamaktadır. İçerik analizine göre doktora tezlerinin a) deneysel çalışma ağırlıklı olduğu, b) çalışma gruplarının öğrencilerden oluştuğu ve c) varyans analizinden daha fazla yararlandığı görülmüştür.

A Review of Psychological Counselling and Psychology Dissertations on Aggression

Article Info

DOI: 10.29329/jirte.2020.321.1

Article History:

Received: 29/06/2020

Revised: 11/11/2020

Accepted: 17/11/2020

Type: Research

Keywords

Aggression,
Psychological counseling,
Psychology
Content analysis

Abstract

This paper is based on the review of the psychological counselling and psychology dissertations which investigate aggression. The key term, "aggression", was used to scan the higher education dissertation database and open access dissertations which had been published between 2000 and 2019 were examined. In the final analysis, twenty-one dissertations were eligible for the review and content analysis among 81 dissertations. The findings of the dissertations were reviewed systematically and discussed thoroughly in the discussion chapter. According to the content analysis, dissertations were examined and categorized under six themes; discipline, publication year, method, sample, measurement tools, and statistical methods. The systematic review indicated that aggression is related to a variety of variables. It was seen that boys are more aggressive than girls and aggression levels change with regards to the type of school and developmental period of children. It was concluded that individual features (personality, intelligence) and family characteristics (authoritative attitude, aggression history) predict aggressive behaviors. The content analysis revealed three results: a) research on aggression was conducted with experimental designs, b) samples are generally consisted of students, c) analysis of variance was used more than any other statistical method.

Atıf: Kılıç, C. (2020). Saldırganlık üzerine yapılan psikolojik danışma ve rehberlik ve psikoloji doktora tezlerinin incelenmesi. *Öğretmen Eğitiminde Yenilikçi Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 01-17. [10.29329/jirte.2020.321.1](https://doi.org/10.29329/jirte.2020.321.1)

¹ Uşak Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü, Türkiye, cfklic@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

Purpose

Child and adolescent mental health problems contribute to significant health burden, because of their effects on psychological, emotional, occupational, etc. development in not only childhood but also adulthood. Therefore, it is crucial to investigate common psychological problems during the early years of development. One of the most common and significant psychological problems during childhood is aggression. Aggression is separated into two independent constructs; reactive and proactive aggression. While reactive aggression is explained by the social information processing model, proactive aggression has its foundations in social learning theory. Besides, the ecological theory of Bronfenbrenner hypothesized that the interaction of individual features and environmental factors influences behaviors and development. Reactive aggression, which is an impulsive behavior, is displayed against provocation, and youth exhibiting aggressive behaviors cannot correctly perceive ambiguous behaviors of others and tend to attribute negative meanings to those behaviors. On the other hand, proactive aggression is a premeditated behavior that aims to reach a gain.

Although proactive aggression and reactive aggression are related to each other, research has shown that they are independent in terms of the function of the behavior. Reactive aggression has short term effects on development, yet the effect of proactive aggression, which includes antisocial behaviors and delinquency, can extend to adulthood. Reactively aggressive youth can show temper tantrums and outbursts, which addresses direct issues with emotion regulation. For this group of youth, therefore, it is less likely that they have prosocial behaviors and more likely to be victimized and bullied by other children. In contrast, proactively aggressive youth have more prosocial relations and are popular among their peers, thus making them less vulnerable to bullying and victimization. Moreover, they have less emotion regulation problems than reactively aggressive youth.

Method

Although there is a substantial body of research on aggression in the literature, it would be valuable to review the literature and research trends. Thus, this research was conducted to review psychological counselling and psychology dissertations, reviewing the findings of the dissertations and reflecting on future research. This study adopted a descriptive research design. The Higher Education Council dissertation database is used to scan dissertations with key terms, using inclusion and exclusion criteria. The first analysis on the database generated 81 dissertations; 48 of which were excluded considering the research criteria, and 33 left for the content analysis. Twelve dissertations were excluded in the subsequent analysis because they do not use aggression either as a dependent or independent variable. The data were analyzed through content analysis.

Results, Discussion and Conclusion

The findings of the systematic review indicated that aggression is related to gender, development, individual features and family. First, gender is the most consistent finding which shows that boys are more aggressive than girls regardless of age. However, it has not been reported whether the scores obtained from the subscales vary according to gender. Second, aggression scores change by school type and grade level of the students. While the students at Science High Schools have the lowest aggression level, the ones at vocational and regular high schools have the highest aggression scores. Among university students, first-grade students show more aggressive behaviors than other students, and Education Faculty students seem to be more aggressive than other students. Third, although there is limited research on the relationship between aggression and individual features, individual traits are correlated with aggression. Self-actualization, neuroticism, psychotic features and antisocial behaviors predict aggressive behaviors. While social anxiety is directly related to aggression, there is an indirect relationship between self-esteem and aggression. Cognitive abilities of children diagnosed with ADHD (intelligence, learning capacity, social intelligence, achievement) are correlated with aggressive behaviors, displayed at home and school. Fourth, family features are one of the best predictors of aggressive behaviors. Children raised with authoritative parenting have more aggressive behaviors than children raised with democratic and protective parenting styles. Familial risk factors are also predictors of aggression. Lastly, experimental studies seem to be effective in reducing aggressive behaviors with different samples, particularly

with students. Content analysis revealed a couple of significant results. Most of the dissertations are practiced in psychological counselling and guidance discipline because of its principles, relation with education and work opportunity. Similar to the general research trend, convenient samples, particularly high school and university students, were used in the reviewed dissertations. The majority of the dissertations are performed with experimental and correlational design, only one study is based on the mixed design.

GİRİŞ

Çocuk ve ergenlerde görülen ruh sağlığı sorunları farklı alanlarda ve çeşitli şekillerde gözlenmekte ve genç yaşta ortaya çıkan bu sorunlar yetişkin sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (WHO, 2005). Yetişkin sağlığını etkileyen ruh sağlığı problemlerinin doğru bir şekilde değerlendirilmesi için çocukluk çağı yaygın psikolojik bozukluklarının da değerlendirmeye alınması gerekmektedir (Erskine, Ferrari, Nelson, Polanczyk, Flaxman, Vos, ... ve Scott, 2013). Çocukluk dönemi psikolojik sorunları arasında saldırganlık önemli sorun alanlarından biri olarak kabul edilmektedir (Er ve Akgün, 2016; Dilekmen, Ada ve Alver, 2011). Bu davranışların hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kısa ve uzun vadeli etkilerinin olması sorunun önemi açısından önemli bir göstergedir. Çocukluk ve ergenlik dönemi saldırgan davranışların hem kurbanlar hem de saldırganlar üzerindeki etkisi problem durumunun önemini betimleyen diğer bir göstergedir (Williford, Fite, Johnson-Motoyama ve Frazer, 2015). Çocuk ve ergenlerin en fazla zaman geçirdiği mekânlardan biri olan okullarda da benzer bir sonuca ulaşılmıştır; okul psikolojik danışmanlarının karşılaştığı güçlüklerin başında saldırgan davranışlar gelmiştir (Uz-Baş, Öz ve Topçu-Kabasakal, 2012).

Saldırgan davranışların sınıflandırılmasında farklı yaklaşımlar ve kuramlar mevcuttur. DSM 5'te saldırganlık (agresyon), yıkıcı davranış bozukluğu altında yer alan davranım bozukluğu kapsamında değerlendirilmektedir (APA, 2013). Bu tanımlamaya göre fiziksel saldırganlık ve kuraldışı davranışlar saldırganlığın birbiriyle ilişkili aynı zamanda birbirinden bağımsız iki bileşenidir. Saldırganlığın iki boyutunun yanı sıra üçüncü bir boyut olan sosyal saldırganlığın da bu bağlamda değerlendirilmesi gerektiği önerilmektedir (Burt ve Donnellan, 2009; Burt, Donnellan ve Tackett, 2012). Moffitt'e (1993) göre saldırganlık çocukluk sınırlı (childhood-limited), ergenlik sınırlı (adolescent-limited) ve yaşam boyu (life-course persistent) antisosyal davranış gösteren gruplara ve gelişim dönemlerine göre değerlendirilmelidir. Dodge ve Coie (1987) ise saldırganlığı iki şekilde sınıflandırmıştır; tepkisel (reaktif) ve amaçlı (proaktif) saldırganlık.

Bu çalışma kapsamında Dodge ve Coie (1987) tarafından geliştirilen ikili sınıflamaya dayalı model referans alınmıştır. Bu modele göre saldırganlık iki grupta incelenebilir; tepkisel (reaktif) ve amaçlı (proaktif) saldırganlık. Tepkisel ve amaçlı saldırganlık farklı kuramsal yapılardan beslenmektedir (Dodge ve Coie, 1987; Poulin ve Boivin, 2000); tepkisel saldırganlığın kuramsal altyapısı bilgiyi işleme modeline dayanırken, amaçlı saldırganlığın temelleri sosyal öğrenme kuramıyla ilişkilendirilmektedir. Bilgiyi işleme modeli ve sosyal öğrenme kuramının yanı sıra Bronfenbrenner'in (1979) ekolojik yaklaşımına göre bireysel özellikler ve çevresel faktörlerin etkileşimi gelişim ve davranışları etkiler. Ekolojik yaklaşıma göre çocuk ve ergenlere ilişkin risk faktörleri gelişim ve davranışları etkilemektedir.

Tepkisel ve amaçlı saldırganlık birbiriyle ilişkili olmasına rağmen bağımsız iki yapı olarak tanımlanmaktadır (Dodge, Lochman, Harnish, Bates ve Pettit, 1997). Araştırmacılar, saldırgan davranışların sınıflandırılmasında davranışın işlevini esas almaktadır (Fite vd., 2017). Tepkisel saldırganlık, gerçek tehlikeye ya da algılanan provokasyona karşı geliştirilen duygusal, savunmacı ve hiddetli tepki olarak tanımlanmaktadır (Brendgen, Vitaro, Tremblay ve Lavoie, 2001). Tepkisel saldırganlık gösteren kişilerde öfke patlamaları sıklıkla gözlenen bir davranıştır. Ayrıca, tepkisel saldırganlık gösteren kişiler dürtüsel davranırlar. Tepkisel saldırganlığın açıklanmasında bilgiyi işleme modeli referans alınmaktadır. Bu modele göre tepkisel saldırganlık gösterenler, amaçlı saldırganlık gösterenlere göre çevreden gelen nötr ya da belirsiz uyarıcıları daha düşmanca algılama eğilimindedirler (Vitaro, Gendreau, Tremblay ve Oligny, 1998). Diğer bir ifadeyle, tepkisel saldırgan davranışlar çevreden gelen uyarıların yanlış algılanması ve yorumlanması sonucunda ortaya çıkar.

Sosyal öğrenme teorisine göre saldırganlık, davranışın sonrasında elde edilen pekiştireçler doğrultusunda öğrenilmiş amaçlı davranışlardır (Bandura, 1973; Akt. Dodge ve Coie, 1987). Belirli bir hedefe ulaşmak ya da kazanım elde etmek amacıyla gösterilen saldırgan davranışlar amaçlı saldırganlık olarak tanımlanmaktadır (Dodge ve Coie, 1987). Amaçlı saldırganlık, tepkisel saldırganlığın tersine herhangi bir şekilde öfke, duygusal tepki ve kıskırtmayı içermez (Vitaro vd., 1998), amaçlı saldırganlık davranışın sonrasında kazanım elde etmek amacıyla gerçekleştirilir. Dahası, amaçlı saldırganlığın özünde öğrenilmiş ve yıkıcı olması ve acımasızca gerçekleştirilmesinden ötürü öfke ve provokasyona tepki olarak belirmez (Brendgen vd., 2001). Diğerlerinin

eşyalarına el koymak veya diğerleri üzerinde baskı kurmak amaçlı saldırganlığa örnek davranışlardır (Vitaro vd., 1998). Tepkisel ve amaçlı saldırganlığın çocuk ve ergenlik döneminde süreklilik göstermesi her iki davranışın ortak noktasıdır (Fite vd., 2016). Bilişsel gelişimle beraber erken çocukluktaki fiziksel ve dürtüsel olan saldırgan davranışlar ergenlikle beraber yerini amaçlı ve planlı saldırgan davranışlara bırakır (Kempes, Matthys, De Vries ve Van Engeland, 2005). Tepkisel saldırganlık ilkökul düzeyinde daha yaygın bir davranışken, amaçlı saldırganlık ortaöğretim düzeyinde daha sık karşılaşılan bir davranıştır (Uz-Baş vd., 2012).

Amaçlı ve tepkisel saldırganlık birbiriyle ilişkili olmasına rağmen araştırma bulguları her iki psikolojik yapının bağımsız olduğunu göstermektedir (Fite, Craig, Colder, Lochman ve Wells, 2018; Pedersen, Rathert, Fite, Stoppelbein ve Greening, 2016). Amaçlı ve tepkisel saldırganlığın uzun dönemli etkilerinin farklılaşması bu hipotezi desteklemektedir (Williford vd., 2015). Tepkisel saldırganlığın etkileri dönemsel olarak gözlenirken, amaçlı saldırganlığın uzun vadeli ve ağır sonuçları vardır. Tepkisel saldırganlık çocukluk döneminde yaygın olmakla beraber duygu düzenlemeyle ilgili belirgin sorunlar gözlemlenmektedir (Dodge vd.,1997; Fite vd., 2018). Bu sebeple, olumsuz akran ilişkileri geliştirme ve akran zorbalığına maruz kalma ihtimalleri yüksektir (Card ve Little, 2006; Poulin ve Boivin, 2000). Sınıf içi kuralları ihlal etme, saygı göstermeme, sırada oturmama, parmak kaldırmadan konuşma gibi davranışlar tepkisel saldırganlık gösteren çocukların tipik davranışlarıdır (Waschbusch ve Willoughby, 1998). Amaçlı saldırganlık, tepkisel saldırganlığın tersine, ileri düzey antisosyal davranışlar ve suçlulukla ilişkilidir (Brendgen vd., 2001; Miller ve Lynam, 2006). Bu gruptaki çocuk ve ergenler hedef odaklı davrandığından duygusal uyarılmışlıkla ilgili problem yaşamazlar, tam tersine saldırganlık, amaçlarına ulaşmak için katalizör görevi görür (Crick ve Dodge, 1996). Ayrıca, amaçlı saldırganlık gösterenlerin arkadaş gruplarında popüler olduğu ve olumlu sosyal ilişkilere sahip olduğu rapor edilmiştir (Dodge ve Coie, 1987; Poulin ve Boivin, 2000). Ancak, ileri düzeyde antisosyal davranışlar ve suç içeren eylemlerden ötürü amaçlı saldırganlık gösteren çocuklar risk grubunda yer almaktadır.

Bilimsel alanyazın incelendiğinde, saldırgan davranışlar üzerine çok fazla sayıda araştırmanın gerçekleştirildiği görülmektedir. Gerek uluslararası araştırma eğilimleri gerekse ulusal düzeydeki araştırma eğilimleri üzerine yapılan meta-analiz, karşılaştırma ve sistematik derleme türünde çalışmalar araştırma sonuçlarının sentezlenmesi, ihtiyaçların/eksikliklerin belirlenmesi ve araştırmalara yön vermesi bakımından değerlidir. Bu araştırmanın gerekçesini oluşturan iki temel nedenden söz edilebilir. İlk olarak, saldırganlık üzerine hem lisansüstü tezlerin hem de akademik makalelerin sayısında artış gözlenmektedir. Yapılan çalışmalara ilişkin sonuçların sistematik bir şekilde incelenmesi çalışmalara ilişkin genel bir çerçeve sunulması açısından fayda sağlayabilir. Örneğin, psikolojik danışma ve rehberlik alanındaki araştırma sonuçlarını ve eğilimlerini incelemeye yönelik daha genel düzeyde çalışmalar olmakla beraber (Güven, Özhan, Kaynak ve Kurt-Demirbaş, 2018; Haskan-Avcı, Koç ve Bayar, 2018; Seçer, Ay, Ozan ve Yılmaz, 2014) saldırganlık gibi spesifik konularla ilişkili konularda yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Daha önemlisi, önemli bir sorun alanı olan saldırganlık davranışı üzerine yapılan tezleri inceleyerek alanyazındaki araştırma eğilimlerinin incelenmesi ve bulguların sunulması amaçlanmıştır. Saldırganlık konulu tezlerin incelemesinin hem şimdiye kadar yapılan çalışmaların betimlenmesi hem de ileride yapılacak çalışmalara referans olması bakımından fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, betimsel araştırmaya uygun olarak tasarlanmış bir araştırmadır. Bilimsel yöntemin ilk basamağında yer alan betimsel araştırmada amaç olguları, kişileri ve değişkenleri tanımlamak, kategorileştirmek ve sınıflamaktır (Shaughnessy, Zechmeister ve Zechmeister, 2012). Bu araştırmada 2000-2019 yılları arasında PDR ve psikoloji alanlarında saldırganlık üzerine yapılan doktora tezleri incelenmiştir.

Veri Toplama Süreci ve Analizi

Bu çalışmanın amacı PDR ve psikoloji alanında saldırganlık temalı ya da saldırganlığı bağımlı/bağımsız değişken olarak kullanan PDR ve psikoloji alanındaki tezlerin yöntem ve bulgularını incelemektir. Bu doğrultuda, doktora tezlerinin yöntem ve bulgularının analiz edilmesi, tanımlanması ve sınıflandırılması amaçlanmıştır. İletişim

araçlarının analizi yoluyla insan davranışları hakkında dolaylı yollardan bilgi edinilmesi içerik analizi yöntemiyle gerçekleştirilir (Fraenkel, Wallen ve Hyun, 2012). İçerik analizi, yazılı verilerdeki benzer örüntüleri tanımlamak, değişkenler ve temalar arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla verileri benzer ve tutarlı yapı ya da kategorilere ayırmaya yarayan bir analiz yöntemidir (Given, 2008). İçerik analiziyle geniş bir yelpazede yer alan veriler resimler, yazılı metinler, görüşme kayıtları, videolar, vs. incelenebilir. İçerik analizi verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması olmak üzere dört aşamada gerçekleştirilen bir analizdir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada içerik analizi ile ilgili ölçütler analiz öncesinde belirlendiğinden kodlama süreci belirlenen ölçütler doğrultusunda yapılmıştır. Ulusal Tez Merkezi veri tabanında tarama yapabilmek amacıyla anahtar kavramlar ve tarama ölçütleri belirlenmiştir. "Saldırganlık/agresyon", tepkisel/reaktif saldırganlık", "amaçlı/proaktif saldırganlık", "fiziksel saldırganlık", "ilişkisel saldırganlık" anahtar kavramları tarama yapmak amacıyla kullanılmıştır. Tez tarama veri tabanındaki tarama için kullanılan ölçütler şunlardır; "psikolojik danışma ve rehberlik", "psikoloji", "sosyal", "doktora", "izinli", "Türkçe", "2000-2019". Anahtar kavramlar ve tarama ölçütleri belirlendikten sonra veri tabanındaki tezler taranmış, yapılan tarama sonrasında 81 doktora tezine ulaşılmıştır. Bu tezlerden 48 tanesi belirlenen disiplinler dışında olduğundan çalışmadan çıkarılmıştır, geriye 33 doktora tezi içerik analizi için uygun bulunmuştur. İçerik analizi için kalan 33 tezden saldırganlıkla ilişkili olmayanlar araştırmadan çıkarılmış ve 21 tez değerlendirme formundaki ölçütlere göre incelenmiştir.

BULGULAR

YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında tarama ölçütleri kullanılarak yapılan tarama sonrasında derlenen çalışmalara ilişkin örneklem, yöntem ve bulgular Tablo 1'de sunulmuştur. Tezlere ilişkin bulguların değerlendirilmesi tartışma bölümünde ayrıntıyla sunulmuştur.

Tezlere İlişkin Araştırma Sonuçları

Araştırmada incelenen doktora tezleri araştırma yöntemine göre ilişkisel, deneysel ve karma yöntem olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır. İlişkisel desene göre göre tasarlanmış doktora tezleri bireysel, ailevi ve psiko-sosyal faktörler olmak üzere üç alt kategori altında incelenmiştir. Karma araştırma modeline göre yapılan yalnızca bir araştırma olması ve deneysel çalışmaların, saldırganlık ile diğer değişkenler (bireysel, ailevi ve psiko-sosyal faktörler) arasındaki ilişkileri açıklamamasından dolayı alt kategoriler oluşturulmamıştır. Derlenen tezlere ilişkin bulgular (çalışma adı, örneklem, yöntem ve sonuçlar) Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Saldırganlık ile Bireysel, Ailevi ve Psiko-Sosyal Faktörler Arasındaki İlişkiye İlişkin Bulgular

Değişken	Çalışma Adı	Örneklem	Yöntem	Araştırma Sonuçları
Bireysel	Efilti (2006)	N=580 (246K, 334E) Lise öğrencileri	İlişkisel	Erkekler kızlara göre daha saldırgan davranışlar göstermiştir. Denetim odağı ve kişilik özellikleri öğrencilerin saldırgan davranışlarını yordamaktadır. Kendini gerçekleştirme, duygusal kararlılık, nevrotik eğilimler, psikotik belirtiler, sosyal normlar ve antisosyal eğilimlerin saldırganlığı yordadığı, kişisel uyumun saldırganlığı yordamadığı gözlenmiştir
	Baykal (2008)	N=465 (330K, 135E) Üniversite öğrencileri	İlişkisel	Erkeklerin kadınlara göre daha saldırgan oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Kız öğrencilerin fiziksel saldırganlık puanları yıllara göre düşüş gösterirken erkeklerin puanları artış gösterme eğilimindedir.
	Ercan (2011)	N=309 (254E,55K) İlköğretim öğrencileri	İlişkisel	Çocuğa ilişkin bilişsel faktörlerin (akademik başarı, öğrenme, toplam sözel zekâ puanı, toplam performans zekâ puanı) DEHB olan çocukların evdeki ve okuldaki saldırgan davranışlarını anlamlı şekilde yordamaktadır.

Ailevi	Avcı (2011)	N=2120 (1156E, 964K) Ortaokul öğrencileri	İlişkisel	Kız ve erkeklerde şiddet türleri farklılık göstermektedir.
	Kurtyılmaz (2011)	N=399 (248K,151E) Üniversite öğrencileri	İlişkisel	Sosyal kaygı düzeyi yükseldikçe ilişkisel saldırganlık düzeyi de yükselmektedir. Benlik saygısının ilişkisel saldırganlık üzerinde sosyal kaygı aracılığıyla dolaylı etkisi vardır.
	Camadan (2014)	N=2800 (1519K,1281E) Üniversite öğrencileri	İlişkisel	Erkek öğrenciler kız öğrencilere göre daha fazla saldırgan davranış göstermiştir. Mükemmeliyetçilik, affetme ve olumsuz ve edilgen başa çıkma değişkenleri saldırganlık eğilimlerini yordamaktadır.
	Baykal (2008)	N=465 (330K, 135E) Üniversite öğrencileri	İlişkisel	Babası, annesine psikolojik veya fiziksel şiddet uygulayanların fiziksel saldırganlık puan ortalamaları hiç uygulamayanlara göre anlamlı düzeyde farklılaşmıştır.
	Ercan (2011)	N=309 (254E,55K) İlköğretim öğrencileri	İlişkisel	Ailedeki risk faktörleri (saldırganlık öyküsü, ebeveynlerde devam eden saldırgan davranışlar) DEHB olan çocukların evdeki ve okuldaki saldırgan davranışlarını anlamlı şekilde yordamaktadır. Çocuğun anneye ilişkin algıladığı kabul-red düzeyleri evdeki ve okuldaki saldırgan davranışlarını anlamlı şekilde yordamaktadır.
	Acvı (2011)	N=2120 (1156E, 964K) Ortaokul öğrencileri	İlişkisel	Ebeveynler arası çatışmanın modellere katkısı olmadığı görülmüştür.
Psiko-sosyal	Camadan (2014)	N=2800 (1519K,1281E) Üniversite öğrencileri	İlişkisel	Otoriter ebeveyn tutumlarına maruz kalan çocukların saldırganlık eğilimleri demokratik ve koruyucu ebeveyn tutumlarına göre daha yüksek çıkmıştır.
	Efilti (2006)	N=580 (246K, 334E) Lise öğrencileri	İlişkisel	Ticaret lisesi ve düz liselerin saldırganlık puanları diğer liselere göre daha yüksektir.
	Baykal (2008)	N=465 (330K, 135E) Üniversite öğrencileri	İlişkisel	Fiziksel saldırganlık puanları en düşük Edebiyat fakültesindeyken, en yüksek puan Eğitim fakültesine gözlenmiştir. Üniversite birinci sınıfta olanlar daha yüksek saldırganlık puanlarına sahipken, 5. yılında olanlar daha düşük puanlara sahiptirler.
	Acvı (2011)	N=2120 (1156E, 964K) Ortaokul öğrencileri	İlişkisel	Medya, akran etkileri ve şiddete yönelik tutumlar fiziksel şiddet ve sözel şiddeti yordamaktadır. Şiddete yönelik tutumların fiziksel şiddet ile medya ve akran etkileri arasında kısmi aracılık rolü, sözel şiddet ile medya ve akran etkileri arasında tam aracılık etkisi vardır.
	Tanrıkulu (2013)	N=508 (229K,279E) Lise öğrencileri	İlişkisel	Dolaylı ve fiziksel saldırganlık siber zorbaca davranışları yordamaktadır. Fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke ve düşmanlık puanları ile siber zorbalık ölçeği puanları arasında düşük düzeyde pozitif ilişki bulunmuştur.
	Eroğlu (2014)	N=606 (327K, 279E) Lise Öğrencileri	İlişkisel	Saldırganlık ölçeğinin alt boyutları olan fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık siber zorba davranışları yordamaktadır.
Şahin (2004)	N=18 Ortaokul öğrencileri	Deneyisel	Deneyisel işlem sonrasında deney grubunun agresyon puanları kontrol ve placebo grubuna	

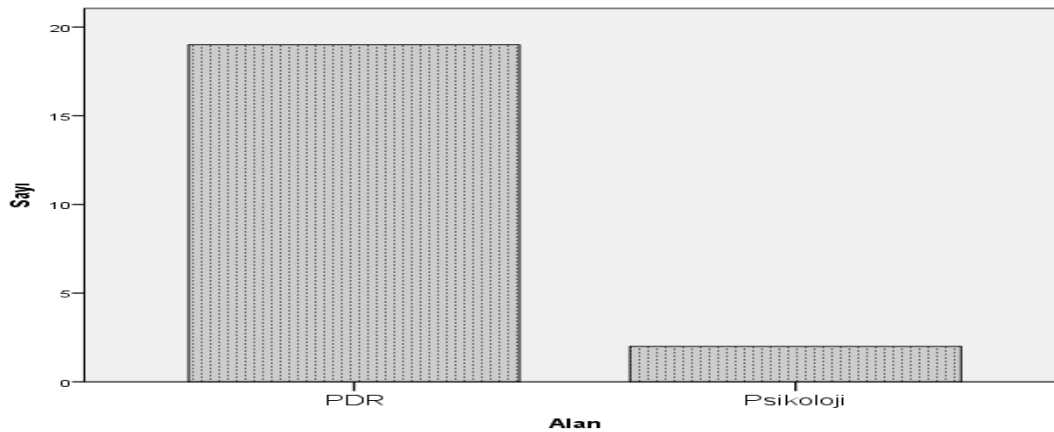
			göre farklılık göstermiştir. Deney grubunun ön-test ile son ve izleme testi arasında fark varken, son-test ile izleme testi arasında anlamlı düzeyde farklılık yoktur.
Tekinsav-Sütcü (2006)	N=40 (22K, 18E) Ortaokul öğrencileri	Deneyssel	Deney grubunun agresyon puanları kontrol grubuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermiştir. Cinsiyet ve grup arasındaki etkileşimin etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Güner (2007)	N=60 (30K, 30 E) Lise öğrencileri	Deneyssel	Deney ve kontrol grupları arasında ön-test ile son test puanları, ön-test ile izleme testi puanları, son-test ile izleme testi puanları arasında anlamlı farklılık gözlenmiştir. Ayrıca, saldırganlık puanları bakımından ön-test ile son-test ve izleme testi puanları arasında gruplar içi anlamlı farklılık da gözlenmiştir. Deneyssel işlemin öğrencilerin saldırganlık düzeylerini azaltmaya yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Gültekin (2008)	N=39 (22E,17K) Ortaokul öğrencileri	Deneyssel	Deneyssel işlem sonucunda öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarında azalma olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlenememiştir.
Sarıcı Bulut (2008)	N=59 (24K, 35E) Ortaokul öğrencileri	Deneyssel	Öğrencilerin saldırganlık düzeylerini azaltmada çözüm odaklı kısa terapinin etkisinin olduğu söylenebilir.
Karataş (2008)	N=36 (23E, 13K) Lise öğrencileri	Deneyssel	Bilişsel davranışsal teknikler ve psikodrama ile yapılan grupla psikolojik danışma sonrasında deney grubunun saldırganlık toplam, fiziksel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanları kontrol grubuna göre farklılaşmıştır. BDT ile yapılan grupla psikolojik danışmanın saldırganlık üzerindeki etkisi psikodramaya göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Gündoğdu (2009)	N=465 (330K,135E) Üniversite öğrencileri	Deneyssel	Yapılan deneyssel işlemin ergenlerin saldırganlık toplam, fiziksel saldırganlık, öfke ve düşmanlık puanlarını azaltmada etkili olduğu ancak sözel ve dolaylı saldırganlık puanlarını azaltmada etkili olmadığı söylenebilir.
Yavuzer (2009)	N=36 (18K,18E) Lise öğrencileri	Deneyssel	Ergenlere ve öğretmenlere yönelik hazırlanan psiko-eğitim programının sonuçlarına göre öğrencilerin saldırganlık toplam, fiziksel saldırganlık, sözel saldırganlık, öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık puanlarını azaltmada etkili olduğu ve bu etkinin iki sonrasında yapılan izleme testinde devam ettiği görülmüştür. Ergenlere yönelik psiko-eğitim programı sonucunda ise öğrencilerin saldırganlık toplam, fiziksel saldırganlık, öfke ve düşmanlık puanlarında düşüş gözlemlendiği ve bu etkinin izleme testinde de devam ettiği gözlenmiştir. Programın öğrencilerin sözel ve dolaylı saldırganlık puanlarını azaltmada etkili olmadığı anlaşılmıştır.
Donat Bacı (2011)	N=40 (19K, 21E) Ortaokul öğrencileri	Deneyssel	Çocuklar ve Ergenlerde Şiddet ve Saldırganlığı Önleme Programı sonuçlarına göre deney ve kontrol grupları arasında saldırganlık testi ön-son test toplam puanları, fiziksel saldırganlık ve sözel

Türk (2013)	N=27 (13K,14E) Lise öğrencileri	DeneySEL	saldırganlık ön-son test puanları arasında anlamlı farklılıklar bulunurken; öfke, düşmanlık ve dolaylı saldırganlık arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. DeneySEL işlem sonucunda deney ve kontrol gruplarının ön test ve son test Saldırganlık Ölçeği puanları incelendiğinde saldırganlık ölçeği toplam puan, fiziksel saldırganlık, öfke ve düşmanlık alt ölçeklerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde fark bulunurken, sözel saldırganlık ve dolaylı saldırganlık alt ölçeklerinde fark bulunamamıştır.
Kılıçarslan (2016)	N=68 (34 öğrenci/34 ebeveyn)	DeneySEL	Uygulanan deneySEL işlem sonucunda deney grubundaki öğrencilerin saldırganlık ve şiddet ölçeği puanlarında düşüş gerçekleşmiştir. Bu düşüş izleme testinde de devam etmiştir. Şiddet ve saldırganlıkla baş etme programının saldırganlığı azaltmada etkili olduğu söylenebilir. Eşine şiddet uygulayan erkeklerin saldırganlık ölçeği son-test puan ortalamaları arasında anlamlı düzeyde farklılık vardır. Şiddeti azaltma psiko-eğitim programının (ŞAPP) deney gruplarında yer alan ve eşine şiddet uygulayan erkeklerin saldırganlık düzeylerini azaltmada etkili olduğu söylenebilir.
Akan (2018)	N=64E Yetişkin erkekler	DeneySEL	Affetme Odaklı Grup Rehberliğine katılan deney ve kontrol grupları arasında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Affetme Odaklı Grup Rehberliği programının saldırganlığı azaltmada etkili olmadığı sonucuna ulaşılabilir.
Asıcı (2018)	N=65 Lise öğrencileri	Karma	

Tezlerin Alanlara Göre Dağılımı

Anahtar kavramlarla tarama yapıldığında incelenen doktora tezlerinin önemli bir kısmı belirlenen disiplinler dışında olduğu için elenmiştir. Bir kısmı ise PDR ve psikoloji alanında olmasına rağmen ölçütleri sağlamadığı için çalışmadan çıkarılmıştır. Anahtar kavram olarak "saldırganlık", "amaçlı (proaktif)" ve "reaktif (tepkisel) saldırganlık", "fiziksel" ve "ilişkisel saldırganlık" kavramları çalışmanın kapsamını sınırlandırmıştır. Özellikle şiddet kavramının dâhil edilmemesi ulaşılan doktora tez sayısını kısıtlamıştır. Doktora tezlerinin alanlara göre dağılımı Şekil 1'de sunulmuştur.

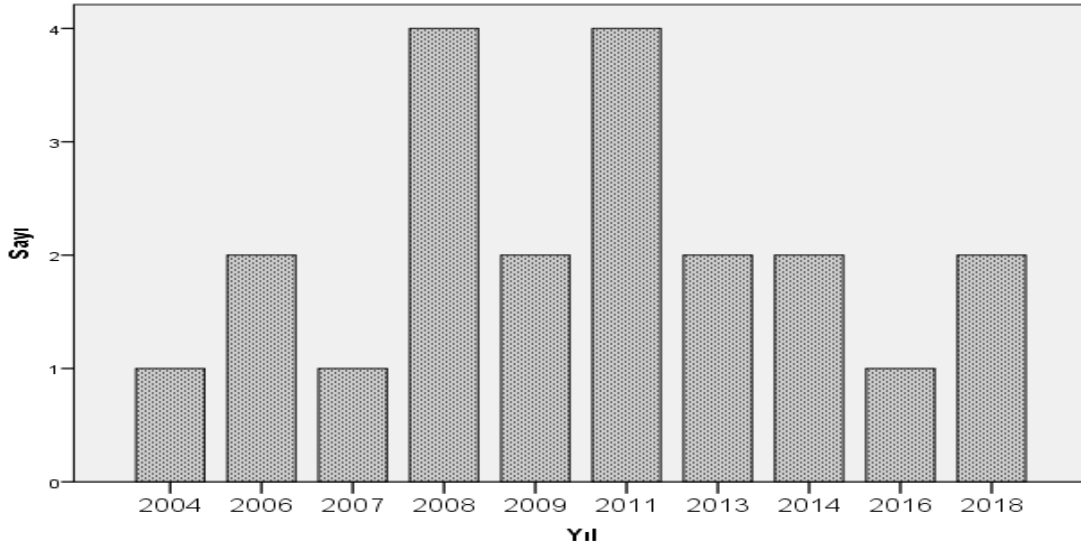

Şekil 1. Tezlerin alanlara göre dağılımı

Saldırganlığı konu edinen doktora tezleri incelendiğinde 19 tezin (%90) psikolojik danışma ve rehberlik alanında, 2 tanesinin (%10) psikoloji alanında yapıldığı görülmektedir.

Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

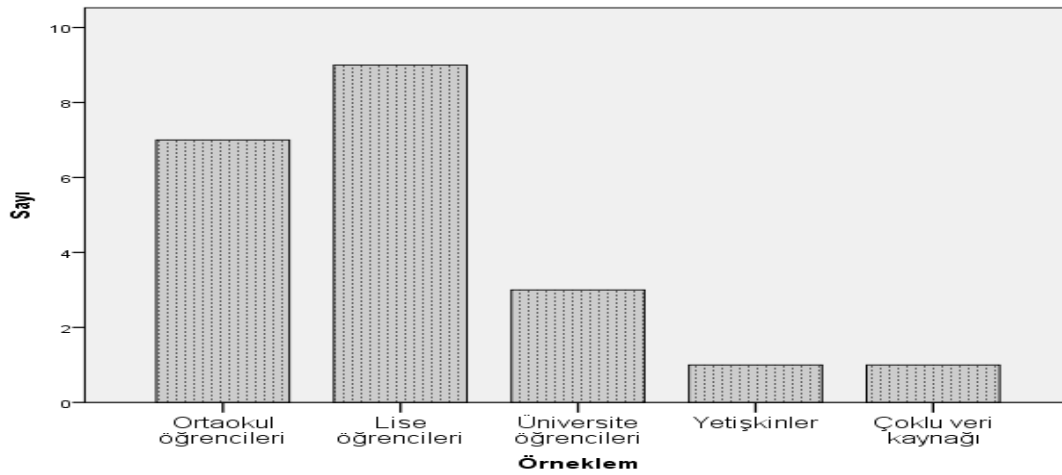
Araştırma kapsamında incelenen doktora tezleri yıllara göre incelendiğinde, Şekil 2’de de görüldüğü üzere, tezlerin sayısında herhangi bir eğilim dikkati çekmemektedir. Yıllara göre yayımlanan doktora tezlerinin bir ile dört arasında değiştiği, bu sayının yıllara göre çok fazla değişmeden sürdüğü gözlenmiştir. Dikkati çeken tek nokta tezlerinin yaklaşık yarısının (10) 2008-2011 yılları arasında tamamlanmış olmasıdır.

Şekil 2. Tezlerin yıllara göre dağılımı

Tezlerin Çalışma Grubuna Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında incelenen tezlerin çalışma gruplarına ilişkin sonuçlar Şekil 3’te sunulmuştur. Bu sonuçlara göre saldırganlık konulu tezlerin çalışma grupları büyük oranda ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinden seçilmiştir.

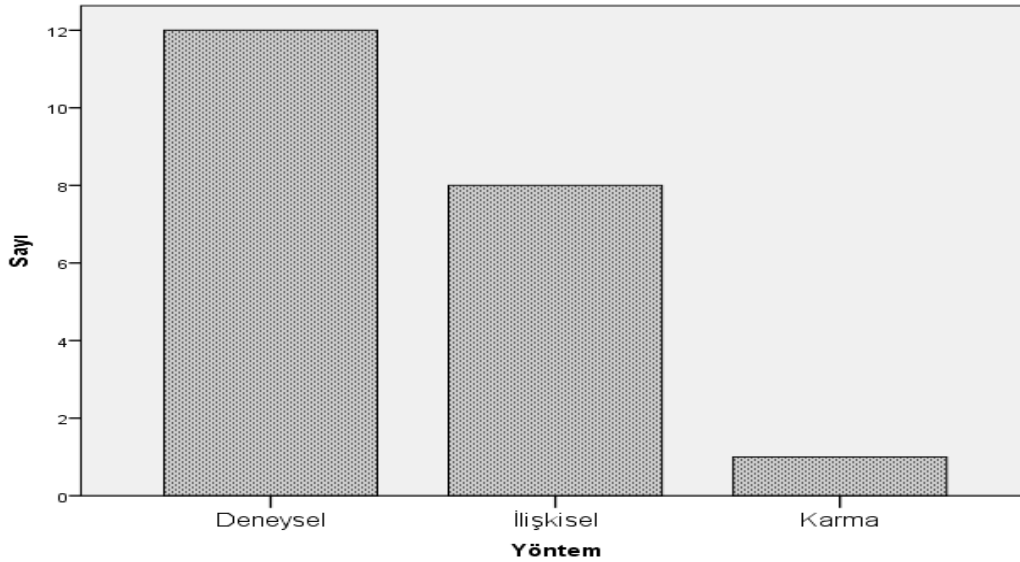

Şekil 3. Tezlerin Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

Şekil 3 incelendiğinde, 21 doktora tezinin çalışma grubunu ortaokul (7), lise (9), üniversite öğrencileri (3), yetişkinler (1) ve çoklu veri kaynağı (1) oluşturmaktadır. Yukarıda da değinildiği ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri tezlerin yaklaşık %95’inin çalışma grubunu oluşturmuştur. Yetişkinlerle yapılan tek bir çalışmanın olduğu görülmektedir. Çoklu veri kaynaklarının kullanıldığı tek bir çalışma mevcuttur.

Tezlerin Yönteme Göre Dağılımı

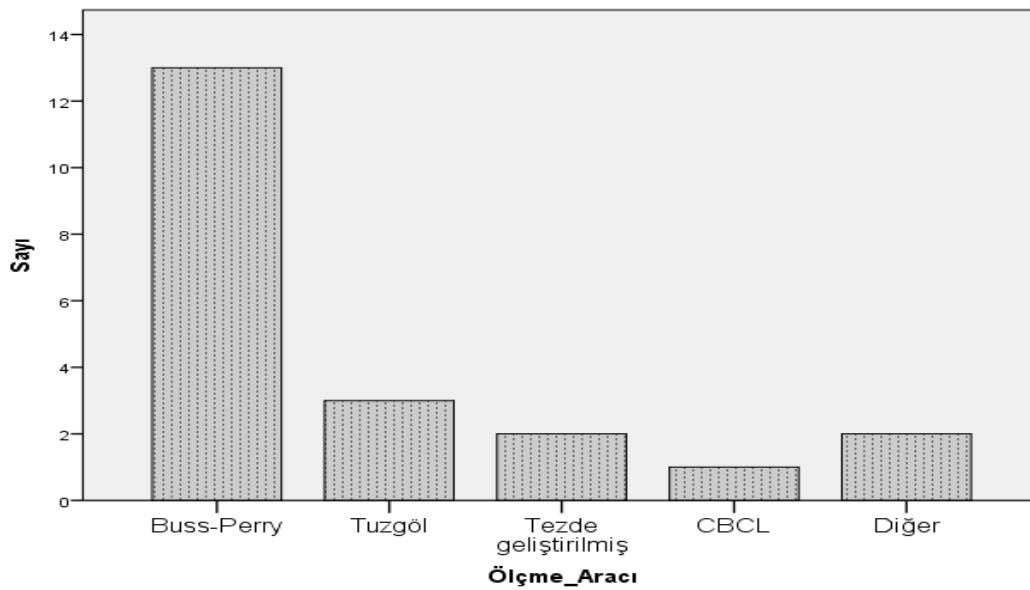
Araştırma kapsamında incelenen doktora tezlerinin yöntemine ilişkin bilgiler Şekil 4'te verilmiştir. İncelenen çalışmaların yönteminde deneysel çalışmaların (%57) daha fazla sayıda olduğu görülmektedir. İlişkisel çalışmaların da (%38) 2010 sonrasında daha fazla yapıldığı sonucuna Tablo 1'e bakılarak ulaşılabilir. Yapılan çalışmalardan yalnızca bir tanesi karma (%5) yöntemeye dayalı olarak yapılmıştır.

Şekil 4. Tezlerin Yönteme Göre Dağılımı

Tezlerin Ölçme Araçlarına Göre Dağılımı

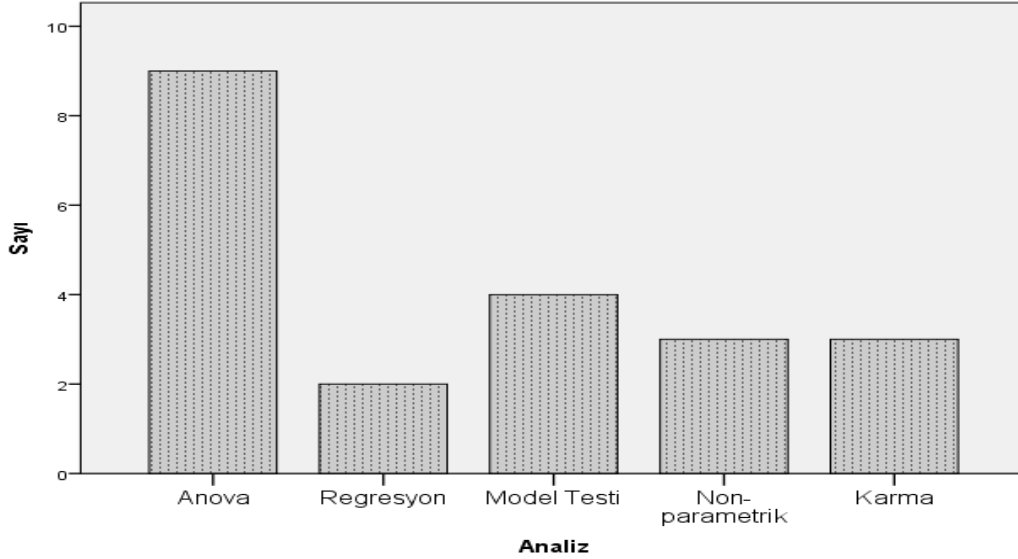
Şekil 5'e bakıldığında, saldırganlığı ölçmek amacıyla farklı ölçme araçlarının kullanıldığı görülmektedir. Buss ve Perry (1999) tarafından geliştirilen ve Can'ın (2002) Türkçe'ye uyarladığı Saldırganlık Ölçeği en yaygın kullanılan ölçme aracıdır. Araştırmaların çoğunluğunda (%62) Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Tuzgöl'ün (1998) geliştirdiği ölçek dört farklı çalışmada (%14) kullanılmıştır. Üç araştırmacının ölçek geliştirme çalışması (%10) yaptığı görülmektedir.

Şekil 5. Tezlerin Ölçme Araçlarına Göre Dağılımı

Tezlerin İstatistiksel Yönteme Göre Dağılımı

Son olarak, içerik analizi yapılan çalışmalarda hangi istatistiksel yöntem ve analizlerin kullanıldığı incelenmiştir. Kullanılan istatistiksel yöntem ve analizlere ilişkin bulgular Şekil 6'da sunulmuştur.

Şekil 6. Tezlerin Analizlere Göre Dağılımı

Şekil 6'daki bulgulara göre varyans analizi (tek yönlü varyans analizi ve karışık ölçümler için varyans analizi) (%43) deneysel çalışmalarda sıklıkla kullanılan istatistiksel yöntem olarak dikkati çekmektedir. Dört çalışmada (%19) yapısal eşitlik modellemesi kullanılmış ve iki çalışmada (%10) regresyon analizinden faydalanılmıştır. Üç tezde (%14) sadece parametrik olmayan analizler kullanılırken, üç çalışmada da (%14) birden fazla istatistiksel yöntem tercih edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında 2000-2019 yılları arasında PDR ve psikoloji alanında saldırganlık konusunu tema edinmiş doktora tezleri incelenmiştir. Öncelikli olarak, Tablo 1'de özetlenen bulgular doğrultusunda araştırma sonuçları sunulmuştur. Sonrasında, tezlerin içerik analizi sonuçlarına ilişkin bulgular (doktora tezleri alan, yıl, araştırma deseni, çalışma grubu, ölçme aracı, istatistiksel yöntem ve bulgular) verilmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen doktora tezleri araştırma yöntemine göre ilişkisel, deneysel ve karma yöntem olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmıştır. İlişkisel desene göre tasarlanmış doktora tezleri bireysel, ailevi ve psiko-sosyal faktörler olmak üzere üç alt kategori altında incelenmiştir. Karma araştırma modeline göre yapılan yalnızca bir araştırma olması ve deneysel çalışmaların, saldırganlık ile diğer değişkenler (bireysel, ailevi ve psiko-sosyal faktörler) arasındaki ilişkileri açıklamamasından dolayı alt kategoriler oluşturulmamıştır. Bu sebeple, tartışma kısmında saldırganlıkla ilişkili bireysel, ailevi ve psiko-sosyal değişkenlere yer verilmiştir. Doktora tezlerinde yapılan deneysel çalışmaların (psikolojik danışma, psiko-eğitim ya da grup rehberliği programları) genel olarak saldırganlığı azaltmada etkili olduğu sonucu görülmektedir (Akan, 2018; Kılıçarslan, 2016; Şahin, 2004; Yavuzer, 2009). Sadece iki çalışmada deneysel işlemin etkisi saldırganlık düzeylerini azaltmada etkili olmamıştır (Asıcı, 2018; Gültekin, 2008).

Bireysel özellikler saldırganlık davranışını yordayan değişkenlerin başında gelmektedir. İlk olarak, doktora tezlerinden elde edilen sonuçlar erkeklerin saldırganlık türlerinin kadınlardan farklı olduğunu (Avcı, 2011) ve saldırganlık düzeylerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu sonucunu doğrulamaktadır (Baykal, 2008; Efilti, 2006; Camadan, 2014). Saldırganlık düzeylerine ilişkin cinsiyetler arası farklılık hem lise (Efilti, 2006) hem de

üniversite düzeyinde yapılan çalışmalarda (Baykal, 2008; Camadan, 2014) gözlenmiştir. İkincisi, kişilik özellikleri, saldırganlık davranışını açıklayan diğer bir bireysel özellik olarak öne çıkmıştır. Kişilik özellikleri ile saldırganlık arasındaki ilişkiyi açıklayan çalışmalar az sayıda olmasına rağmen yapılan çalışmaların sonuçları kişilik özelliklerinin saldırganlıkla ilişkili olduğunu göstermektedir. Denetim odağı, kendini gerçekleştirme, duygusal kararlılık, nevrotik eğilimler, psikotik belirtiler, sosyal normlar ve antisosyal eğilimlerin saldırganlığı yordayan kişilik özellikleri olarak öne çıkarken, kişisel uyumun saldırganlığı yordamadığı gözlenmiştir (Efiltili, 2006). Sosyal kaygı ile ilişkisel saldırganlık arasında doğrudan bir ilişki bulunurken, benlik saygısı ile ilişkisel saldırganlık arasında dolaylı bir ilişki söz konusudur (Kurtyılmaz, 2011). Ayrıca, sosyal bağlılığı düşük olan kişilerin sosyal kaygı düzeylerinde artış meydana gelmekte, sosyal kaygı düzeyinin yükselmesi ise ilişkisel saldırgan davranışlarda artışa neden olmaktadır. Bir başka çalışmada ise mükemmeliyetçilik, affetme ve olumsuz ve edilgen başa çıkma özelliklerinin kişideki saldırganlık eğilimlerini yordadığı bulunmuştur (Camadan, 2014). Son olarak, DEHB tanısı olan çocukların bilişsel faktörleri (akademik başarı, öğrenme, toplam sözel zekâ puanı, toplam performans zekâ puanı) evdeki ve okuldaki saldırgan davranışlarını anlamlı şekilde yordamaktadır (Ercan, 2011). Özetle, az sayıda çalışma olmasına rağmen bireysel özelliklerin saldırganlığı yordayan önemli bir değişken olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Yapılan çalışmaların ortak sonucu ailevi faktörlerin saldırganlığı açıklayan değişkenlerden biri olduğu yönündedir. Otoriter ebeveyn tutumları ile yetişen çocukların saldırganlık düzeyleri demokratik ve koruyucu ebeveyn tutumlarıyla yetişen çocuklara göre daha yüksek çıkmıştır (Camadan, 2014). Ebeveynler arasındaki psikolojik ve fiziksel şiddet çocuklarda saldırgan davranışları yordamaktadır; ebeveynler arası şiddete maruz kalan çocuklar daha fazla saldırgan davranış göstermektedir (Baykal, 2008). Benzer şekilde, DEHB olan çocuklar ile yapılan çalışmada ailedeki risk faktörlerinin (ailede saldırganlık öyküsü, ebeveynlerde devam eden saldırgan davranışlar) çocukların evdeki ve okuldaki saldırgan davranışlarını yordadığı görülmüştür (Ercan, 2011). Ebeveynlerin tutumları saldırgan davranışları etkilerken Avcı'nın (2011) araştırmasında ebeveynler arası çatışmaların saldırgan davranışlara etkisi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. DEHB olan çocukların, anneye ilişkin kabul-red algısı DEHB'li çocukların evdeki ve okuldaki saldırgan davranışlarını anlamlı şekilde yordamaktadır (Ercan, 2011). Sonuç olarak, farklı çalışma gruplarıyla yapılan çalışmalarda, ailevi faktörlerin çocuğun saldırgan davranışlar geliştirmesinde önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılabılır.

Saldırganlığı yordayan değişkenlerden bir diğeri ise psiko-sosyal faktörlerdir. Öncelikli olarak, akran etkileri ve medya, saldırgan davranışları yordayan psiko-sosyal değişkenlerdir (Avcı, 2011). İkincisi, eğitim düzeyi ve okul türü saldırgan davranışları etkilemektedir. Saldırgan davranışlar okul türlerine göre incelendiğinde Ticaret Lisesi ve düz liselerde öğrenim gören öğrenciler diğer liselere göre daha fazla saldırgan davranış göstermektedirler (2006). Üniversite düzeyinde yapılan karşılaştırmada ise eğitim fakültesi öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri diğer fakültedeki öğrencilere göre daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Baykal, 2008). Ayrıca, saldırgan davranışlar üniversite eğitiminin ilk yılında daha fazla gözlenirken son yılda en düşük seviyede seyretmektedir. Lise düzeyinde yapılan çalışmalarda saldırganlığın siber zorbalıkla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Eroğlu, 2014; Tanrikulu, 2013).

İçerik analizine dâhil edilen tezler disiplin, yıl, çalışma grubu, yöntem, ölçme aracı ve istatistiksel analiz ölçütleri açısından incelenmiştir. İlk olarak, doktora tezlerinin yapıldığı alanlar dikkate alındığında tezlerin %90'ını psikolojik danışma ve rehberlik alanında, %10'u psikoloji alanında yapılmıştır. Bu farkın, psikolojik danışma ve rehberlik ve psikoloji disiplinlerinin çalışma alanlarındaki farklılıktan kaynaklandığı söylenebilir. Psikolojik danışma ve rehberlik bilim dalının koruyucu ve önleyici bir anlayışa sahip olması, eğitim ile iç içe geçmiş olması, ağırlıklı olarak okullarda hizmet sunması, tezlerin çoğunluğunun PDR alanında yapılmasının nedenleri olabilir. İkincisi, içerik analizi sonucunda, yıllara göre önemli bir farklılık görülmemekle birlikte tezlerin yaklaşık olarak yarısı 2008-2011 yılları arasında tamamlanmıştır. İki bin sekiz ile 2011 yılları arasında diğer yıllara nispeten daha fazla sayıda lisansüstü çalışmanın üretilmiş olması öncelikli olarak tarama ölçütlerine bağlı olarak ortaya çıkan bir sonuç olabilir. İki binli yıllar sonrasında lisansüstü programların artmış olması ve bunun sonucunda daha fazla öğrencinin lisansüstü çalışma ortaya koyması diğer bir neden olarak sunulabilir. Ayrıca, alanyazında saldırganlık ve şiddetle ilgili çalışmaların bu dönemlerde güncel bir çalışma konusu olması bir diğer neden olarak gösterilebilir. Üçüncüsü, doktora tezleri seçilen çalışma grupları bakımından incelendiğinde, çalışma

gruplarının kolay ulaşılabilir gruplardan (ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri) seçildiği anlaşılmaktadır. Yetişkin çalışma gruplarıyla yapılan araştırmaların sınırlılığı dikkati çekici bir sonuçtur. Araştırmaların hangi yöntemle dayalı olarak yapıldığı içerik analizi kapsamında değerlendirilen bir diğer başlıktır. Doktora tezlerinde nitel araştırma yapılmamış ve karma yöntemle uygun sadece bir çalışmanın gerçekleştirilmiştir. Yirmi araştırma nicel araştırmaya uygun olarak tasarlanmıştır. Nicel çalışmalarda hem deneysel araştırma hem de ilişkisel çalışmalar yapılmıştır. Beş, saldırganlığın ölçülmesinde genel genel olarak Buss ve Perry (1991) tarafından geliştirilen ve Can (2002) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Saldırganlık Ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca, Tuzgöl'ün (1998) geliştirdiği Saldırganlık Ölçeği kullanılmakla beraber iki araştırmada da saldırganlığı ölçmek için ölçek geliştirilmiştir. Son olarak, tezlerde kullanılan istatistiksel analizlerin ağırlıklı olarak varyans analizi ile yapılmıştır. Araştırmaların deneysel çalışmalara dayalı olması bu sonucun temel nedeni olarak gösterilebilir.

Öncelikli olarak, bu araştırmanın sınırlılıklarının başında çalışma sonuçlarının genellenebilirliği gelmektedir. İçerik analizi sonucunda sınırlı sayıda araştırmanın incelenmesi, ilişkisel modele dayalı az sayıda çalışmanın olması ve deneysel çalışmalarda birbirinden bağımsız çeşitli psiko-eğitim/grup rehberliği programlarının uygulanması araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla, saldırganlık konusuyla ilgili daha kapsamlı ve faydalı bir inceleme yapılabilmesi için alanyazındaki makaleler üzerinden bir sistematik derleme ya da meta-analiz çalışmasının yapılması daha faydalı olabilir. İkincisi, ilişkisel çalışmalarda kullanılan değişkenlerin çeşitlilik arz etmesi diğer bir sınırlılık olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, ebeveyn tutumları ve davranışlarıyla ilgili araştırma bulguları sadece dört çalışma kapsamında ele alınmıştır. Benzer bir sonuç bireysel özellikler için de geçerlidir. Araştırmalarda kullanılan bireysel, ailevi ve psiko-sosyal faktörlerin saldırganlık üzerindeki etkisini açıklayabilmek için derinlemesine ve birbiri üzerine inşa edilmiş çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir. Farklı kültür, sosyo-ekonomik düzey, mahalli koşullar, eğitim durumu, vb. özellikler gözetilerek önceki araştırmalarda kullanılan değişkenlerin gelecek araştırmalarda tekrar kullanılması saldırganlığın açıklanması açısından fayda sağlayabilir. Üçüncüsü, doktora tezleri seçilen çalışma grupları bakımından incelendiğinde, çalışma gruplarının kolay ulaşılabilir gruplardan (ortaokul, lise ve üniversite öğrencileri) seçildiği anlaşılmaktadır. Yetişkin çalışma gruplarıyla yapılan çalışmaların çok az sayıda olması önemli bir sınırlılık olarak dikkati çekmektedir. Gelecek araştırmalarda farklı çalışma gruplarıyla (ebeveynler, öğretmenler, okul yöneticileri, vb) çalışılması alanyazına katkı sağlayabilir. Son olarak, doktora tezlerinde kullanılan ölçme araçlarından elde edilen toplam puanların kullanılması bir sınırlılık olarak değerlendirilebilir. Sonraki çalışmalarda hem ölçeklerin toplam puan hem de alt ölçeklerine ilişkin sonuçların sunulması araştırma sonuçları açısından faydalı olabilir. Böylece, ölçeklerin alt boyutlarına ilişkin farklılıkların olup olmadığı daha açık bir şekilde gözlemlenebilir.

Araştırmacı(lar)ın Beyanı

Araştırmacıların katkı oranı beyanı: Yazar araştırmanın %100'üne tek başına katkı sağlamıştır.

Çatışma beyanı: Çatışma beyanı bildirilmemiştir.

Destek ve teşekkür: Araştırma, herhangi bir destekle yapılmamıştır.

Kaynakça

- Akan, Y. (2018). *Şiddeti azaltma psiko-eğitim programı'nın (şapp) eşine şiddet uygulayan erkeklerin saldırganlık, duygu yönetimi ve ilişki öz-yeterlik düzeylerine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Asıcı, E. (2018). *Affetme odaklı grup rehberliğinin ergenlerin saldırganlık ve öznel iyi oluşları üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Avcı, R. (2011). *Ebeveynler arası çatışma, akran ve medya etkileri ile ergenlerdeki şiddet davranışları arasındaki ilişkiler: Şiddete yönelik tutumların aracı rolü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Baykal, T. (2008). *Ailede kadına yönelik fiziksel şiddet, bu şiddete ilişkin tutumlar ve kişinin şiddet yaşantısı* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.

- Brendgen, M., Vitaro, F., Tremblay, R. E., & Lavoie, F. (2001). Reactive and proactive aggression: Predictions to physical violence in different contexts and moderating effects of parental monitoring and caregiving behavior. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 29(4), 293-304.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. MA: Harvard University Press.
- Bulut, S. S. (2008). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin sınav kaygıları, saldırganlık eğilimleri ve problem çözme becerilerindeki yetersizliklerin sağaltımında grupla çözüm odaklı kısa terapinin etkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Burt, S. A., & Donnellan, M. B. (2009). Development and validation of the Sub-Types of Antisocial Behavior Questionnaire. *Aggressive Behavior*, 35, 376–398. <https://doi.org/10.1002/ab.20314>
- Burt, S. A., Donnellan, M. B., & Tackett, J. L. (2012). Should social aggression be considered "antisocial"? *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 34(2), 153-163. [10.1007/s10862-011-9267-0](https://doi.org/10.1007/s10862-011-9267-0)
- Buss, A.H., & Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459.
- Camadan, F. (2014). *Üniversite öğrencilerinde gözlenen saldırganlık eğilimlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Can, S. (2002). "Aggression Questionnaire" adlı ölçeğin Türk popülasyonunda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması (Yayımlanmamış uzmanlık tezi). Genel Kurmay Başkanlığı, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Haydarpaşa Eğitim Hastanesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Servis Şefliği, İstanbul.
- Card, N.A., & Little, T.D. (2006). Proactive and reactive aggression in childhood and adolescence: A meta-analysis of differential relations with psychosocial adjustment. *International Journal of Behavior Development*, 30, 466–480. <https://doi.org/10.1177/0165025406071904>
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, 67(3), 993-1002. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1996.tb01778.x>
- Çepni, S. (2014). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (7. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Dilekmen, M., Ada, Ş., ve Alver, B. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencilerinin saldırganlık özellikleri. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 927-944.
- Dodge, K. A., Lochman, J. E., Harnish, J. D., Bates, J. E., & Pettit, G. S. (1997). Reactive and proactive aggression in school children and psychiatrically impaired chronically assaultive youth. *Journal of Abnormal Psychology*, 106(1), 37–51. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.106.1.37>
- Dodge, K. A., & Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53(6), 1146–1158.
- Donat Bacı, S. (2011). *Çocuk ve ergenlerde şiddet ve saldırganlığın önlenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Efiltili, E. (2006). *Ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ercan, E. (2011). *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu tanısı almış ilköğretim öğrencilerinde saldırganlığın ailesel ve bilişsel faktörlerle modellenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Eroğlu, Y. (2014). *Ergenlerde siber zorbalık ve mağduriyeti yordayan risk etmenlerini belirlemeye yönelik bütüncül bir model önerisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Erskine, H. E., Ferrari, A. J., Nelson, P., Polanczyk, G. V., Flaxman, A. D., Vos, T., ... & Scott, J. G. (2013). Research Review: Epidemiological modelling of attention-deficit/hyperactivity disorder and conduct disorder for the Global Burden of Disease Study 2010. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54, 1263-1274. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12144>

- Fite, P. J., Poquiz, J., Cooley, J. L., Stoppelbein, L., Becker, S. P., Luebbe, A. M., & Greening, L. (2016). Risk factors associated with proactive and reactive aggression in a child psychiatric inpatient sample. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 38(1), 56-65. [10.1007/s10862-015-9503-0](https://doi.org/10.1007/s10862-015-9503-0)
- Fite, P. J., Evans, S. C., Pederson, C. A., & Tampke, E. C. (2017). Functions of aggression and disciplinary actions among elementary school-age youth. *Child & Youth Care Forum*, 46, 825-839. [10.1007/s10566-017-9410-5](https://doi.org/10.1007/s10566-017-9410-5)
- Fite, P. J., Craig, J. L., Colder, C. R., Lochman, J. E., & Wells, K. C. (2018). Proactive and reactive aggression. In R. J. R. Levesque (Ed.), *Encyclopedia of adolescence* (2870-2879). Switzerland: Springer.
- Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill.
- Given, L. M. (Ed.). (2008). *The Sage encyclopedia of qualitative research methods*. CA: Sage.
- Güven, M., Özhan, M. B., Kaynak, S., & Demirbaş, N. K. (2018). Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi ile Journal of Psychology'deki araştırma eğilimleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 8(49), 193-208.
- Gültekin, F. (2008). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin öfke ve saldırganlık düzeylerinin azaltılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gündoğdu, R. (2009). *Yaratıcı drama temelli çatışma çözme programının ergenlerde öfke, saldırganlık ve çatışma çözme becerisine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Güner, İ. (2007). *Çatışma çözme becerilerini geliştirmeye yönelik grup rehberliğinin lise öğrencilerinin saldırganlık ve problem çözme becerileri üzerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Haskan-Avcı, Ö., Koç, M. ve Bayar, Ö., (2018). *Türkiye'de Psikolojik Danışman Eğitimi Konusunda Yapılan Tezlerin İncelenmesi*. 20. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Samsun, Türkiye.
- Karataş, Z. (2008). *Bilişsel davranışsal teknikler ile psikodrama teknikleri kullanılarak yapılan grupla psikolojik danışma uygulamalarının ergenlerde saldırganlığı azaltmadaki etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Kempes, M., Matthys, W., De Vries, H., & Van Engeland, H. (2005). Reactive and proactive aggression in children: A review of theory, findings and the relevance for child and adolescent psychiatry. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 14(1), 11-19. [10.1007/s00787-005-0432-4](https://doi.org/10.1007/s00787-005-0432-4)
- Kılıçarslan, S. (2016). *Ergenlerde görülen saldırgan davranışlarda ebeveyn ve ergenlere uygulanan psikoeğitim programının etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kurtyılmaz, Y. (2011). *Üniversite öğrencilerinin ilişkisel saldırganlık ile benlik saygısı, sosyal bağlılık ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Miller, J. D., & Lynam, D. R. (2006). Reactive and proactive aggression: Similarities and differences. *Personality and Individual Differences*, 41, 1469-1480. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2006.06.004>
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, 674-701. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>
- Pedersen, C. A., Rathert, J. L., Fite, P. J., Stoppelbein, L., & Greening, L. (2016). The role of parenting styles in the relation between functions of aggression and internalizing symptoms in a child psychiatric inpatient population. *Child Psychiatry & Human Development*, 47, 819-829. [10.1007/s10578-015-0614-3](https://doi.org/10.1007/s10578-015-0614-3)
- Poulin, F., & Boivin, M. (2000). The role of proactive and reactive aggression in the formation and development of boys' friendships. *Psychological Assessment*, 12(2), 115-122. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.36.2.233>
- Seçer, İ., İsmail, A. Y., Ceyhun, O. ve Yılmaz, B. (2014). Rehberlik ve psikolojik danışma alanındaki araştırma eğilimleri: Bir içerik analizi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(41), 49-60.

- Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B., & Zechmeister, J. S. (2012). *Research methods in psychology* (9th ed.). New York: McGraw-Hill.
- Şahin, H. (2004). *Öfke denetimi eğitiminin çocuklarda gözlenen saldırgan davranışları azaltmada etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tanrikulu, T. (2013). *Siber zorbalıkla ilgili değişkenlerin incelenmesi ve gerçeklik terapisi yönelimli bir müdahale programının siber zorbaca davranışlar üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tekinsav-Sütcü, G. S. (2006). *Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bilişsel davranışçı, bir müdahale programının etkililiğinin değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, İzmir.
- Tuzgöl, M. (1998). *Ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Türk, F. (2013). *Akran arabuluculuk eğitiminin lise öğrencilerinin arabuluculuk becerilerine etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Uz-Baş, A., Öz, S. ve Topçu Kabasakal, Z. (2012). İlköğretim ve ortaöğretim okullarında reaktif ve proaktif saldırganlık: Okul psikolojik danışmanlarının görüş ve yaklaşımları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 354 – 370.
- Vitaro, F., Gendreau, P. L., Tremblay, R. E., & Oligny, P. (1998). Reactive and proactive aggression differentially predict later conduct problems. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39(3), 377-385. <https://doi.org/10.1111/1469-7610.00333>
- Waschbusch, D. A., & Willoughby, M. T. (1998). Criterion validity and the utility of reactive and proactive aggression: Comparisons to attention deficit hyperactivity disorder, oppositional defiant disorder, conduct disorder, and other measures of functioning. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27(4), 396-405. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2704_3
- Williford, A., Fite, P. J., Johnson-Motoyama, M., & Frazer, A. L. (2015). Acculturative dissonance and risks for proactive and reactive aggression among Latino/a adolescents: implications for culturally relevant prevention and interventions. *The Journal of Primary Prevention*, 36, 405-418. [10.1007/s10935-015-0403-6](https://doi.org/10.1007/s10935-015-0403-6)
- World Health Organization. (2005). *Child and adolescent mental health policies and plans*. World Health Organization.
- Yavuzer, Y. (2009). *Saldırganlığı önlemeye yönelik psiko-eğitim programlarının lise öğrencilerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.